DİLBİLİM NEDİR?

David CRYSTAL

Çeviren:
Ahmet BENZER

PEGEM AKADEMİ

David Crystal
Çeviren: Ahmet Benzer

Dilbilim Nedir?

ISBN 978-605-318-485-0
DOI 10.14527/9786053184850

Kitabın orijinal adı: What is Linguistics?
Baskı sayısı: 3
ISBN: 978-0713157413
Yayınevi: Edward Arnold Publishers

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2016, Pegem Akademi
Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Ağustos 2016, Ankara

Yayın-Proje: Özlem Sağlam
Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Kestek
Kapak Tasarımı: İmaj ID: 5134350
Copyright : Irochka

Baskı: Vadi Grup Ciltevi A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 91)

Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 26687

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Ön Sözü iv

Ön Söz v

Birinci Bölüm

Dilbilim Ne Değildir? 1

İkinci Bölüm

Dilbilim Nedir? 23

Üçüncü Bölüm

Dilbilim Kullanımı 49

A Eki 61

B Eki 65

ÖN SÖZ

Bu kitap, daha önce belki dilbilimin yalnızca adını duymuş; fakat ne anlama geldiğini bilmeyen ve ne öğrenmek istediğinden henüz emin olmayan insanları yeni ve hızla gelişen bir konuyla tanıştırmaya çalışmaktadır. İnsanlar, konuyu kolay ve hızlı bir biçimde öğrenebilsinler ve daha detaylı çalışmak isteyip istemedikleri konusunda karar verebilsinler diye genel bir çerçeveden anlatmaya çalıştım. Amacım kapsamlı bir dilbilim giriş kitabı yazmak değildir; zaten "Dilbilim nedir?" gibi basit bir soruyu cevaplamak için konunun geniş ve sistemli araştırılmasına gerek yok. Dilbilim uzmanları, tanıştıkları insanlara sık sık derslerinin kısa tarifini ya da bu tarifin gerektirdiğinden daha fazlasını vermek zorundadırlar. Okuyucu için bu konu hakkında tam olarak hiçbir şey bilmediğimi ve cahil olduğumu varsaydım. Daha önce dilbilim hakkında bilgi sahibi olanlar da bu ilkeyle hareket etmelidir; çünkü bu kitap onlar için de yazılmamıştır.

"Dilbilim nedir?" sorusu bana beş farklı kaynaktan yöneltildi ve kafamda beş farklı okuyucu kitlesi oluştu. Bu soru bana ilk olarak üniversite tanıtım rehberinde dilbilim adını görüp bu dalın kendisine göre olup olmadığını öğrenmek isteyen bir üniversite öğrenci adayı tarafından soruldu. İkinci olarak İngilizce veya modern diller okumaya gelmiş ve dilbilimi seçmeli bir ders olarak alacak bir üniversite birinci sınıf öğrencisi tarafından soruldu. Üçüncü olarak İngilizce okuyan bir yabancı öğrenci tarafından soruldu; çünkü yabancı dil olarak İngilizce öğretimi sahasında dilbilim sözü sıklıkla duyulur. Dördüncü olarak dille ilgilenen genel okuyucu kitlesi tarafından soruldu. Dilin insan hayatında merkezi bir yerde bulunmasından dolayı insanlar dille ilgili bir problemle herhangi bir kitapta (başka bir disiplinle ilgili olsa dahi) karşılaşabilir. Beşinci olarak işlerinde bu konuyla ilk defa karşılaşan öğretmenler tarafından soruldu.

Bu kitap üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde hâlihazırda dilbilim ve dil hakkındaki yanlış kanılara değinilmiş ve dil hakkındaki modern çalışmalardan bazılarının eski yaklaşımlarla bağlantısı kurulmuştur. İkinci bölümde bir bilim olarak dil söyleminin etkileri tartışılarak

dilin biçim ve işlevindeki bazı karmaşık yönleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde dilbilimin toplum içindeki kullanımlarına bakılmış ve kişinin bu dalda edineceği yeterlilikle nasıl bir iş beklentisi içerisinde olması gerektiği gösterilmiştir. Bu kitap benim dilbilim hakkındaki görüşlerimi açıklar; fakat ben gelenekten beslenen, aykırı olmayan ve herkes tarafından geçerliliği kabul edilmiş konularla dikkatimi sınırlamaya çalıştım. Başka yazarlar, kuşkusuz farklı noktaları vurgulayacaklardır. Bu bağlamda ben de konu dâhilinde daha ileri bir bakış açısı ile aynı zamanda dilbilim öğrenimlerini sürdürmek isteyenlere destek olmak üzere A ekinde daha detaylı bilgi verdim. B ekinde çeşitli İngiliz üniversitelerindeki dilbilim seviyesine kadar gelen ders içeriklerini ekledim.

D. Crystal

ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ

Dilbilim, dili anlamak amacıyla tıp, biyoloji, felsefe ve psikoloji gibi farklı bilim dallarındaki bilgileri kendi içerisinde eriten bir bilim dalıdır. Dilbilimin bu bilim dallarından elde ettiği bilgileri anlamak her zaman için kolay olmayabilir. Bugün dil öğretiminde kullandığımız pek çok yöntem ve tekniğin kaynağı da dilbilimdir. Birçok eğitimci akademisyen, bu bilgileri dilbilim kaynaklarından öğretmenlerin anlayacağı şekle dönüştürerek pek çok alanda kullanılmasını sağlamaktadır. Kitabın var olma sebebini Crystal "Bu kitap, dilbilimi herkesin anlayabileceği ve istifade edebileceği basitlikte yazılmıştır." şeklinde ifade etmiştir. Bu amaç doğrultusunda kitabın hedef kitlesini yalnızca akademisyenler değil, aynı zamanda öğretmenler ve öğrenciler de oluşturmaktadır. Öğretmen ve öğrencilerin uygulamada kullandığı bilgilerin geldiği kaynağın (dilbilim) ne hakkında olduğuyla ilgili ana bilgilere ulaşmasında fikir sahibi olmalarının önemi de büyüktür.

Her şey 2007 yılında Edinburgh Üniversitesi kütüphanesinde elinizdeki bu küçük kitapla karşılaştığımda başladı. Bu kitap, en çok merak ettiğim zor sorulara basit ve net cevaplar veriyordu. Sonrasında yazarın diğer kitaplarını da araştırmaya başladım. Zamanla benim için Amerika'da Noam Chomsky ne ise Avrupa'da da David Crystal o oldu. Kendisiyle e-posta yoluyla iletişim kurma imkânı bulduğum Crystal, kitabının Türkçeye çevrilmesinden duyduğu memnuniyeti ve başka kitaplarının da çevrilmesini umut ettiğini söyledi. Kitabın yayımlanmasına verdiği izin ve cesaretlendirmesinden dolayı kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Kitabın çevirisinde anlaşılır olmak şiar edinilmiştir. Bu bağlamda çeviriye yaptıkları katkılardan dolayı Ayşegül Sefer ve Selim Tiryakiol ile sayın hocam Latif Beyreli'ye teşekkür ederim.

Ayrıca Pegem Akademi çalışanlarına, projeyi yürüten Özlem Sağlam'a, kitabın okumasını yapan Kasım Kıroğlu ile kitabın basım ve yayımında emeği geçen Pegem Akademi müdürü Servet Sarıkaya'ya teşekkürlerimi sunarım.

Göztepe

Ahmet Benzer

1. BÖLÜM

DİLBİLİM NE DEĞİLDİR?

Dilbilim, yanlış yorumlanmaya yatkın bir terimdir. Evvela insanlar dilbilim adını duyduklarında "Dilbilim nedir?" diye sormazlar. Bunun yerine "Dilbilimleri nelerdir?" diye sorarlar. Bu durumda *dilbilim* kelimesi, sanki insanları bir sergideki resimler topluluğunu incelemek için bir araya getirmiş gibi olur. İnsanların dilbilimi böyle düşünmesi onu matematik gibi bir yığından ziyade araba gibi somut bir şekilde algılamasına yol açmıştır. Bu konu, genel kabul görüp bir disiplinin adı olarak uzun bir süre var olmamıştır. Konu, bu yüzyılın ortasından beri akademik düzeyde çalışılmaya başlanmış ve yaklaşık olarak 1960'lardan beri İngiltere üniversitelerinde gerçek anlamda geliştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise daha uzun süre araştırılmış; fakat konu orada bile daha çok lisansüstü seviyesi ile sınırlı kalmıştır. İngiltere'de 1964'ün sonlarına yakın bir zamanda lisans düzeyinde ilk kurslar (bu konunun geliştirilmesinde önemli adım) verilmeye başlanmıştır. 1965'te York Üniversitesinde dil bölümünde ve Reading Üniversitesinde dilbilim bölümünde lisans düzeyinde okutulmaya başlanmıştır. Konu yerel üniversitelerde de hızlı bir şekilde ele alınıp işlenirken lise eğitimi düzeyindeki kurumlarda henüz bir ilerleme kaydedememiştir.

Konunun yakın zamanda gelişmeye başlaması problemleri de beraberinde getiriyor. Mesela biri bu terimle karşılaşıp (örneğin üniversite tanıtımlarında) konu hakkında daha fazla şey öğrenmek isterse nereye gidebilir? Belki *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün ilgili cildine bakabilir. Orada bile bu konuda yeteri kadar bilgi yoktur; yalnızca dilbilim dillerin biliminin, dilbilim uzmanının (*linguistician*) 'dilbilimde bilgili olan kişi', dilbilimcinin (*linguist*) dili kullanma konusunda yetenekli kişi; kendi ana

dilinin yanında diğer dilleri kullanmada da usta olduğunu anlatır. Buradaki asıl problem, dilbilim (ya da genel dilbilim, dilbilim bilimi) olarak adlandırılan tanımların modern akademik çalışmalarla ilgili oldukları hâlde hemen hemen hepsinin yanlış olmasıdır. Bazılarını kısaca tartışabiliriz. Dilbilimcinin ne demek olduğu bir öğrencinin anlayacağı netlikte Oxford İngilizce Sözlüğü'nde net olarak açıklanmış ve sınıflandırılmıştır. Araştırmacı son zamanlarda gözden geçirilmiş *Uluslararası Webster Sözlüğü*'ne (3. baskı) bakarsa kesinlikle daha yeni bilgilere ulaşacaktır; yalnız sözlüğün kelime listesindeki önemli açıklamaların bir kısmı oldukça teknik kalabilir. Bu durumda nereye gidilebilir? Şanslıysa bir okuldaki dilbilim uzmanından ya da o muhitte konu hakkında biraz okumuş bir kütüphaneciden yardım alabilir. Peki, ya onlar da bir şey bilmiyorsa ne olur?

Dilbilimin ne olduğunu anlamaya çalışan insanlar için birçok zorluğun varlığı kabul edilmeli ve bunlarla yüzleşilmelidir. Evvela konu üzerine yapılan çalışmaların durumu, bize başlangıç niteliğinde çok az ders kitabının üretildiğini ve mevcut olanların da çoğunun hatalı olduğunu gösteriyor. Ayrıca bu kitapların çoğunluğunun okunabilirliği çok düşük ve belli bir seviyeye hitap etmeyip alanı çok iyi bilmeyi (kapsamlılık) gerektirecek niteliktedir. Dilbilime kapsamlılık açısından bakacak olursak konuyu ilk kez okuyan birisi için dilbilimi kapsamlı olarak okumak cazip gelmeyeceği için bu konuda derinleşmek biraz ilgi ve istek gerektirmektedir. Birisi R. A. Hall'un *Introductory Linguistic*'in beş yüz sayfa olduğunu görse -ki bunun dilbilim için çok ciddi bir giriş olduğu açıktır- işe girişmeden önce ya hatırı sayılır derecede bir ilgi ya da en azından böyle bir kitabı okumaya bir mecburiyetinin bulunması gerekmektedir.

Dilbiliminin yeteri kadar ilgi çekici ve yararlı olmadığını düşünen insanlar için -Benim görüşüme göre çoğunluk böyledir.- ne söylenmeli? Buradaki amaç, dilbilimin ne hakkında olduğunu anlamak isteyen insanlara ciddi bir çalışma gerektirmeden konunun kısa bir açıklamasını yapmaktır; ancak bu kitabı yazarken bile dilbilim hakkında herhangi bir kitap tavsiye edemem; çünkü seviye göz önünde bulundurulduğunda kitapların giriş niteliği taşımadığı için okunmadığı görülür. Bunun yanı

sıra dilbilimcilerin dille ilgili görüşleriyle sokaktaki bir insanın dille ilgili görüşü arasında farklar vardır; fakat bu durum dilbilimciler tarafından doğal karşılanır; çünkü dilbilimciler çok fazla teknik adlandırmayı çok az açıklamayla sunup ilgilerini uzmanı oldukları alana yöneltirler. *Tanıtma* ya da *giriş* kelimesi bir başlık için pek çok şeyi kapsar; ancak vaat ettiğini karşılamaz. Biri hazırlıksız olarak alanyazına el atarsa boyundan büyük bir işe kalkışmış olur. Dilbilim alanında okumak için üniversiteye mülakata gelen ve yanıltıcı bir başlığı olan *Fundamentals of Language* [Dilin Temelleri] -aslında lisansüstü öğrencilerin okuması için tavsiye edilmektedir- kitabını okumaya başlamak zorunda kalan öğrencinin kafa karışıklığını gözümüzün önüne getirelim. Ayrıca halk kütüphanelerinde bulunan bazı kitaplar, yanlış açıklamalar ve yanıltıcı bilgilerle -genellikle de üniversite derslerinde olduğu gibi- dilbilim hakkında çok az teknik bilgi vererek yanlış popülerleşme eğilimindeler. F. Bodmer ve L. Hogben tarafından yazılmış *The Loom of Language* [Dil Tezgahı] ve Mario Pei tarafından yazılmış *The Story of Language* [Dilin Hikâyesi] gibi kitaplar birçok açıdan ilginç olsa da birçok yanlış terim kullanımıyla dilbilim alanında ciddi anlamda çalışmaya niyetlenmiş birinden ne beklendiğinin bilgisini açıkça vermez. Aslında ihtiyacımız olan şey, güvenilir popülerleşmedir; yani bir kerede çok fazla yeni bilgiyi sindirmek zorunda kalmadan kişinin konuya hızlıca aşina olmasını sağlamak; ancak (a) çalışmaya başlamak, (b) bir üniversitede okumak için başvurmak, (c) modern dillerden birinin kursuna katılmak için dilbilimin uygun bir konu olup olmadığına kişinin karar vermesine yardımcı olmak gerekir. Konuyu bu şekilde yazana kadar da yeni başlayanlar için bu durum problem olmaya devam edecektir.

Daha endişe verici nokta ise *dilbilim* kelimesinin anlamını bilmeyen birçok kişinin bildiğini sanmasıdır. Burada yapılan hata, birine dil tarihi ile ilgili bir kitap tavsiye edilirken *dilbilim* ve *filolojinin* aynı şeymiş gibi görülmesidir. Bu hatayı anlamak için 1967 yılında Reading Üniversitesinde dilbilime başvuran 16-18 yaşlarındaki öğrencilerin durumunu ele alabiliriz. Başvuru yapan herkese dilbilim hakkında ne düşündükleri sorulduğunda insanoğlunun tarihinde dilin nasıl ortaya çıktığından ya da kelimeler ile anlamların yıllar içerisinde farklılaştığından bahsetmeye

başlarlar. Bu görüşleri bir yerden edinmiş olabilirler; ancak dilbilim için verilen cevapların sabitliği bile konu hakkındaki yanlış anlamaların göstergesidir. Onlar ise verdikleri cevaplara inanırlar -ki neden inanmasınlar-; ancak bu görüşleri benimsemek yanlıştır. Verilen cevaplar, dilbilimin yalnızca ufacık bir kısmıdır. Tarihî çalışmaları sevmeyen insanlar için dilbilimi iyi, diyerek konuyu geçiştirebilir; ama aslında ne kaçırdıklarını bilmezler. Tarihî çalışmaları seven insanlar ise modern dilbilimin parçası olan tarihî olmayan bir çalışma okuduklarında şaşkınlığa düşerler. Maalesef burada beklenti içerisinde olan öğrencilerin dilbilim hakkında bilgisi olan; fakat daha önce bu konu hakkında problem yaşamış birinden öneri alma gibi bir tehlikeleri var. Bu insanların sayısı da oldukça fazladır.

Dilbilim, tarih boyunca alanını genişletirken -diğer birçok yeni bilim dalı gibi- bilim dalları arasındaki uyuşmazlıklarla karşılaşmıştır. Bir kişi, dilbilim çalışmadan klasik çalışamaz ya da tam bir dilbilim çalışmadan edebiyat eleştirisi yapamaz gibi iddialarla dilbilim abartılmıştır. Abartılmasının nedeni, daha iyi yapılanmış bilim dallarında çalışan ve dilbilimin ümit vaat eden fikirlerini sevmeyen insanların yaptığı asılsız konuşmalardır. Son zamanlarda, insanlar dilbilimin diğer alanlarla olan ilişkisi hakkında kendilerini daha bilgili görmektedirler; ancak eski duygular tekrar uyanabilir. Alınacak ders: Biri, dilbilimin ne olduğu sorulduğunda çok şiddetli tepki veren bir insana rastlarsa o kişiye kibarca kafa sallamalı ve başkasına sormalıdır.

Dilbilimin doğasına ilişkin çok fazla yanılgı vardır. Dilbilim aşağıdaki gibi dört ana dala ayrılmaz:

a) Karşılaştırmalı filoloji, filoloji, dil tarihi çalışmaları ya da nasıl adlandırılmak isteniyorsa,

b) Birçok dili öğrenme ya da çok sayıda dil bilme ve konuşma,

c) Edebî eleştiri ya da diksiyon eğitimi gibi değerli bilim dalları,

ç) Birçok okulumuzda son yüz yıldır uygulanan geleneksel dilbilgisi çalışmaları.